

УДК 347.998.85+342.95

КОРЕЦЬКИЙ І.О.

**ПРИНЦИП ЗМАГАЛЬНОСТІ В СИСТЕМІ ПРИНЦИПІВ
АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА**

Виокремлено підходи до розуміння сутності принципів адміністративного судочинства. Акцентовано увагу на класифікації принципів адміністративного судочинства. Визначено роль і місце принципу змагальності сторін у системі принципів адміністративного судочинства.

Ключові слова: адміністративне судочинство, принципи адміністративного судочинства, змагальність сторін.

Выделены подходы к пониманию сущности принципов административного судопроизводства. Акцентировано внимание на классификации принципов административного судопроизводства. Определены роль и место состязательности сторон в системе принципов административного судопроизводства.

Ключевые слова: административное судопроизводство, принципы административного судопроизводства, состязательность сторон.

In the article approaches to understanding the essence of the principles of administrative justice. The attention to classification principles of administrative justice. The role and place of the principle of adversarial system of principles of administrative justice.

Key words: administrative proceedings, principles of administrative proceedings, adversarial.

Вступ. Реалізація завдань адміністративного судочинства і його ефективність перебувають у прямій залежності від правильного застосування судами норм матеріального і процесуального права. Для цього необхідні знання їхнього змісту, місця у системі права, спрямованості, взаємозв'язку з іншими нормами і юридичними принципами, які відображаються у зазначених нормах [1, с. 158].

Вітчизняне адміністративне судочинство побудовано на засадах, у яких відображені основні правила функціонування права та здійснення правосуддя. Значення принципів адміністративного процесуального права в тому, що в них відображаються найбільш характерні особливості адміністративного судочинства.

Стан наукового дослідження. У сучасній адміністративно-процесуальній науці значна кількість наукових праць присвячена змісту основних засад адміністративного процесу, зокрема В.Б. Авер'янова, Ю.В. Битяка, І.П. Голосніченка, В.К. Колпакова, Т.О. Коломоєць, А.Т. Комзюка, О.В. Кузьменко, О.П. Рябченко тощо.

Постановка завдання. Перераховані наукові розробки вчених-адміністративістів мають значну цінність як фундаментальна основа для подальших наукових висновків. Однак питання визначення місця принципу змагальності в системі принципів адміністративного судочинства не знайшло свого належного відображення. З огляду на це метою статті є дослідження системи принципів адміністративного судочинства і визначення місця серед них принципу змагальності.

Результати дослідження. У правозастосовному процесі принципи процесуального права дозволяють правильно пізнавати і використовувати норми процесуального права, постають як незаперечні вимоги для законотворчої практики, розроблення і прийняття відповідних їм за змістом процесуальних норм та їх удосконалення. Можна також відзначити, що принципи або засади є тими явищами, які мають функцію системоутворюючих факторів, адже саме вони є базовими положеннями, що лежать в основі побудови і функціонування того чи іншого явища [2, с. 88].

зокрема адміністративного судочинства. Саме засади визначають, як здійснюють свою процесуальну діяльність судові органи та учасники судового процесу, характеризують межі, згідно з якими та в межах яких вони повинні діяти.

Стосовно поняття принципів адміністративного процесуального права, то в юридичній літературі існують кілька підходів до їх визначення. Вони розглядаються як керівні, найголовніші та непорушні правила здійснення адміністративного процесу, закріплені у статтях Конституції України і законодавчих актах, які в імперативній формі регламентують поведінку учасників такого процесу та у загальній формі визначають процедури адміністративного судочинства [3, с. 102]; як основа, початок, основоположні, найбільш абстрактні правила (основні вимоги, засади), що постають як незаперечні вимоги, покладені в основу діяльності адміністративного суду щодо справедливого вирішення у ньому підсудних йому справ [4, с. 136]; як основне нормативно-керівне положення, об'єктивно існуюче, як категорія правосвідомості з огляду на необхідність врегулювання суспільних відносин, закріплена у нормах процесуального законодавства, у межах якої здійснюється і розвивається адміністративне правосуддя [5, с. 60].

Таким чином, під принципами адміністративного судочинства вчені переважно розуміють основні засади організації і діяльності адміністративного суду; керівні положення як правові погляди на завдання і засоби діяльності суду щодо розгляду і вирішення адміністративних справ [6].

Зазначимо, що науковці розрізняють різноманітні принципи адміністративної юстиції і пропонують значну кількість підстав для їх класифікації. Водночас, якщо не зосереджуватись на назвах запропонованих класифікаційних груп, а проаналізувати лише їх наповнення, то можна зробити висновок, що вони, як правило, відображають загальноприйнятую в теорії судоустрою класифікацію принципів судочинства на загальні і галузеві. Саме така класифікація є логічною, оскільки основний акцент робиться на тому, що принципами адміністративного судочинства є вихідні нормативно-регулюючі начала, що характеризують зміст і завдання правосуддя із публічно-правових спорів, методи реалізації таких завдань, структуру та специфічні риси цього інституту [7, с. 32].

Виходячи з вищезазначеного, до загальних принципів адміністративного судочинства, які закріплені в Конституції України [8], ми можемо віднести такі: верховенство права; законність; рівність усіх учасників процесу перед законом і судом; змагальність сторін та свобода в наданні ними судові своїх доказів і доведенні перед судом їх переконливості; гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами; забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду, крім випадків, встановлених законом; ухвалення судами рішень іменем України і їх обов'язковість до виконання на всій території України; здійснення правосуддя суддею одноособово і колегією суддів; незалежність і недоторканість суддів та підкорення їх тільки законам; здійснення правосуддя професійними судьями та, у визначених законом випадках, народними засідателями; державна мова судочинства.

Слід звернути увагу на те, що загальні принципи також містяться і в Законі України «Про судоустрій та статус суддів». Певні з них збігаються із галузевими принципами, закріпленими в Кодексі адміністративного судочинства, проте, незважаючи на це, вони є, так би мовити, судоустрійними. Судоустрійними є принципи, що характеризують організацію і діяльність, структуру та компетенцію судів. Такі принципи закріплює у загальному вигляді Конституція України, безпосередньо регулює і деталізує вищевказаний спеціальний Закон, який відносить до останніх принципи здійснення правосуддя в Україні виключно судами; незалежності судів; здійснення правосуддя у рамках відповідних судових процедур; здійснення правосуддя на засадах верховенства права; забезпечення кожному права на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод, гарантованих Конституцією і законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України; рівність перед законом і судом; гласність і відкритість судового процесу; здійснення судочинства та діловодства в судах державною мовою; обов'язковість судових рішень; гарантування права на оскарження судового рішення; одноособовість або колегіальність розгляду справ у суді [9].

Зазначимо, що жодне з названих положень не проголошується саме як «принцип» у Законі. Їх виокремлюють, вважаючи, що саме вони є основними, базовими положеннями, які характеризують організацію і діяльність, структуру та компетенцію судів. Не містить Закон і окремої статті, яка б закріплювала хоча б якийсь принцип, що, без сумніву, є певним недоліком [10, с. 167].

Що стосується галузевих принципів, то вони закріплюються у статті 7 Кодексу адміністративного судочинства України (КАСУ). Під цими принципами розуміють визначальні ідеї, згідно з якими відбувається регулювання відносин, що виникають у сфері адміністративного су-

дочинства. Специфіка їх полягає у тому, що вони закріплюють вихідні, нормативні положення, що визначають зміст правосуддя, є критерієм правомірності поведінки учасників правовідносин, що виникають у сфері правосуддя.

Серед таких принципів Кодекс називає верховенство права; законність; рівність усіх учасників адміністративного процесу перед законом і судом; змагальність сторін, диспозитивність та офіційне з'ясування усіх обставин у справі; гласність і відкритість адміністративного процесу; забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішень адміністративного суду, крім випадків, установлених цим Кодексом; обов'язковість судових рішень [11].

Закріплену законодавцем систему принципів адміністративного судочинства окремою статтею необхідно визнати досить зручною і прогресивною формою її вираження. Адже, як відомо, практика викладення принципів того чи іншого виду процесу у процесуальному законодавстві у вигляді окремих статей залишається не досить поширеною.

З огляду на викладену у нормі КАС України систему принципів адміністративного процесу можна визначити характерні її ознаки: численність її елементів – принципів; ієрархічність побудови, тобто розміщення принципів у системі і посідання у ній належного місця має бути чітко обґрунтовано; елементи, які утворюють систему, перебувають у певному взаємозв'язку між собою; взаємодія елементів системи з правовими інститутами та процесуальними положеннями зазначеної галузі права; єдність і цілісність як системи загалом, так і її складових – принципів адміністративного процесуального права.

Проте наведена сукупність її елементів (принципів) у їх єдності та взаємозв'язку ще не розкриває специфічних властивостей загальних засад здійснення правосуддя в адміністративних справах. Адже окремі принципи мають власне, специфічне призначення, по-різному регламентують окремі процесуальні питання, визначають правовий статус учасників публічно-правового спору [12].

Фахівці-практики зазначають, що, застосовуючи принцип адміністративного судочинства, недостатньо просто послатися на нього під час вирішення того чи іншого спору, оскільки тоді судові рішення і його мотивування не будуть зрозумілими для осіб, які не знають значення цього принципу. За наявності нормативного положення, що конкретизує принцип, його необхідно застосовувати в судовому рішенні.

Особливість багатьох правил адміністративного процесу полягає у тому, що під час їхнього формулювання не було достатньої емпіричної бази. Подекуди вони стали результатом теоретичного моделювання, запозичень із зарубіжного процесу і не пройшли до цього апробацію у національній судовій практиці. Тому кожного разу, застосовуючи положення Кодексу адміністративного судочинства, потрібно давати їм таке тлумачення, яке б слідувало із завдання адміністративного судочинства і максимально відповідало б змісту його принципів [13, с. 138].

Звісно, система принципів адміністративного судочинства не обмежується розглянутими нами принципами. В юридичній літературі, наприклад, такими ще називають науковість, стадійність, достатність підстав для процесуальних рішень, обов'язок органів судочинства поважати права, законні інтереси та гідність громадян, справедливість тощо. Також виокремлюють і більш практичні принципи: організаційна незалежність адміністративних судів, судове керівництво процесом, забезпечення права на захист і доступність такого захисту, повний та всебічний розгляд справи, економічність адміністративного процесу, доступність адміністративного судочинства, юридична визначеність і відкритість судових рішень адміністративних судів, незалежність, безсторонність і професіоналізм суддів адміністративних судів. Але питання виокремлення і нормативного закріплення нових принципів адміністративного судочинства є дискусійним і потребує окремого наукового дослідження.

Досліджуючи питання принципу змагальності в системі принципів адміністративного судочинства, необхідно відзначити, що поєднання змагальної засади адміністративного процесу з рівноправністю сторін у процесі, диспозитивністю забезпечує усі можливості повного і всебічного використання судового захисту прав, свобод та інтересів особи, яка звернулася до адміністративного суду за захистом. Засада змагальності повністю регулює увесь процес набуття фактичного матеріалу, необхідного для вирішення адміністративної справи, визначає форми, методи і прийоми дослідження цього матеріалу, регулює дії сторін адміністративного провадження та адміністративного суду щодо збирання й аналізу доказів, послідовності вчинення цих процесуальних дій та їхні правові наслідки.

Змагальність сторін полягає у процесі доведення сторонами перед судом своєї позиції у справі (вимог чи заперечень). Змагальність реалізується передусім через доказування, тобто підтвердження сторонами обставин, на які вони посилаються для обґрунтування своїх вимог чи

заперечень, доказами. Саме сторонам найкраще відомі обставини у справі, саме вони найкраще знають, якими доказами ці обставини можна підтвердити.

Об'єктивна взаємозумовленість і зв'язок принципу змагальності з принципами адміністративного судочинства чітко відображаються під час його співвідношення з останніми.

Так, умовою реалізації принципу змагальності є процесуальна рівноправність сторін, оскільки змагатись у відстоюванні своїх суб'єктивних прав і інтересів сторони можуть лише за наявності рівних правових умов із використанням рівних процесуальних засобів.

Окрім того, побудова адміністративного судочинства на основі принципу змагальності дає можливість сторонам і особам, які беруть участь у справі, більш ефективно користуватися правами, що належать їм в адміністративному процесі з огляду на принцип диспозитивності. Ці принципи пов'язані між собою і мають взаємний вплив один на одного.

Висновки. Таким чином, принцип змагальності в адміністративному процесі полягає у правах та обов'язках сторін та інших осіб, які беруть участь у справі, щодо подання доказів та участі в їх дослідженні, а також у змагальній формі процесу, що спрямована на досягнення з'ясування всіх обставин у справі, всебічній перевірці доводів і міркувань учасників адміністративного процесу. Реалізація засади змагальності в адміністративному судочинстві можлива лише за умови дотримання інших принципів здійснення правосуддя в адміністративних справах.

Список використаних джерел:

1. Адміністративна юстиція України: проблеми теорії і практики. Настільна книга судді / за заг. ред. О.М. Пасенюка. – К. : Істина, 2007. – 608 с.
2. Добкін М.М. Місцеві державні адміністрації: становлення, розвиток та функціонування : [монографія] / М. М. Добкін. – Х. : Золота миля, 2012. – 567 с.
3. Комзюк А.Т. Адміністративний процес України : [навч. посіб.] / А.Т. Комзюк, В.М. Бевзенко, Р.С. Мельник. – К. : Прецедент, 2007. – 531 с.
4. Науково-практичний коментар до Кодексу адміністративного судочинства України : в 2 т. Т. 1 / В.К. Матвійчук, І.О. Хар ; [за заг. ред. В.К. Матвійчука]. – 2-е вид., змін. і доп. – К. : Алерта, КНТ, 2008. – 787 с.
5. Бондарчук С.А. Принципи адміністративного судочинства України : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 / С.А. Бондарчук ; Харків. ун-т внутр. справ. – Х., 2010 – 206 с.
6. Кухар М.Д. Принцип змагальності в системі принципів адміністративного процесу України / М.Д. Кухар // Форум права. – 2012. – № 4. – С. 549–553. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://arhive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-4/12kmdaru.pdf>.
7. Шруб І.В. Функціонування адміністративних судів в Україні: організаційно-правові засади та їх реалізація : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 / І.В. Шруб. – К., 2009. – 345 с.
8. Конституція України від 28.06.1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
9. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2016. – № 31. – Ст. 545.
10. Баранчик П.О. Принципи адміністративного судочинства: теоретичний підхід до питання визначення та класифікації / П.О. Баранчик // Вісник Запорізького національного університету. – 2012. – С. 165–174.
11. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – №№ 35–36, 37. – Ст. 446.
12. Потапенко С.В. Система принципів адміністративного процесу України та проблеми їх класифікації / С.В. Потапенко // Форум права. – 2010. – № 2. – С. 403–408. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2010-2/10pvcvrik.pdf>.
13. Горобцова Я.В. Щодо принципів адміністративного судочинства / Я.В. Горобцова // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція». – 2014. – № 12. – Т. 2. – С. 136–140.